

Qızıl Sponsorlar:

AZƏRBAYCAN AMERİKA ALYANSI

AZERSUN HOLDING

ULDUZ
SPORLAR BİRLİYİ

KAYNAK KÜLTÜR
YATIRIM GRUBU

"BAKCELL"

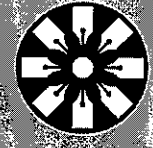
Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyi

Qafqaz Universiteti

Azərbaycan
Yazıçılar Birliyi

Türkiyə Yazıçılar
Birliyi

II BEYNƏLXALQ TÜRK XALQLARI UŞAQ ƏDƏBİYYATI KONQRESİ

II BEYNƏLXALQ TÜRK XALQLARI UŞAQ ƏDƏBİYYATI KONQRESİ

MATERİALLAR

MATERİALLAR

11.12.2012
11

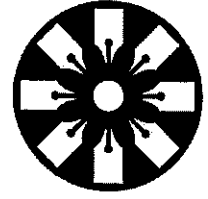
**Azərbaycan Respublikası
TƏHSİL NAZİRLİYİ**

**Çağ Öyrətım İslətmələri
QAFQAZ UNİVERSİTETİ**

**AZƏRBAYCAN
YAZIÇILAR BİRLİYİ**

**TÜRKİYE YAZARLAR
BİRLİĞİ**

II BEYNƏLKALQ TÜRK XALQLARI UŞAQ ƏDƏBİYYATI KONQRESİ

M A T E R İ A L L A R

QAFQAZ UNİVERSİTETİ

11-13 Oktyabr 2012-ci il, Bakı, Azərbaycan

II BEYNƏLXALQ TÜRK XALQLARI UŞAQ ƏDƏBİYYATI KONQRESİ

MATERİALLAR

HƏMSƏDRLƏR

Prof. Misir Mərdanov
Azərbaycan Respublikasının
təhsil naziri

Prof. Dr. Ahmet Sanıç
Qafqaz Universitetinin
rektoru

Anar
Azərbaycan Yazıçılar
Birliyinin sədri

İbrahim Ülvü Yavuz
Türkiye Yazarlar Birliği Yönetim
Kurulu Genel Başkanı

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Prof. Dr. Ömer Okumuş
Dos. Erdal Karaman
Dr. Kənan Bəşirov
Dr. Muharrem Kaplan
Dr. Səriyyə Gündoğdu

Dr. Seyran Qayıbov
Dr. Bayram Gündoğdu
Müfide Nilay Eker
Setter Durmaz
Səadət İmanova

Zəminə Ziyayeva
Camil Məmmədov
Tuba Alım

ELMİ HEYƏT

Prof. Ömer Okumuş
Anar – AYB-nin sədri
D. Mehmet Doğan – TYB-nin sədri
Dr. Reşit Haylamaz – Kaynak nəşriyyat
və poliqrafiya mərkəzi müdürü
Prof. Nazan Bekirođtu
Prof. Zahid Qaratov
Prof. Əjdər Ağayev
Prof. Qara Namazov
Prof. Rafael Hüseynov

Prof. Yavuz Akpınar
Prof. Cüneyd Okay
Prof. Akif Hüseynli
Prof. Minaxanım Taktəli
Prof. Cihan Okuyucu
Prof. Məhərrəm Qasımlı
Prof. Şahin Xəlilli
Prof. M. Muhsin Kalkışım
Dos. Erdal Karaman

Dos. Məmmədəli Babaşlı
Dos. Hüseyn Özcan
Dos. Taceddin Şimşək
Dr. Kənan Bəşirov
Dr. Muharrem Kaplan
Dr. Səriyyə Gündoğdu
Dr. Seyran Qayıbov
Dr. Bayram Gündoğdu

KONQRESİN KATİBLİYİ

Müfide Nilay Eker, Səadət İmanova

REDAKTOR

Müfide Nilay Eker

DİZAYN

Sahib Kazımov, İlham Əliyev

Kitab, Qafqaz Universiteti Dizayn və Nəşriyyat şöbəsində yığılaraq çapa hazırlanmışdır.
Müəlliflərin fikirlərinə və üstüblarına toxunulmamışdır.

ISBN: 978-9952-468-20-5

Copyright © Qafqaz University, Baku, 2012

Ünvan: Xırdalan şəhəri, H. Əliyev küçəsi 120, Abşeron, AZ0101, Bakı, Azərbaycan
Tel: (+994 12) 448 28 62/66, Fax: (+994 12) 448 28 61/67; e-mail: info@qu.edu.az; www.qu.edu.az

İÇİNDƏKİLƏR

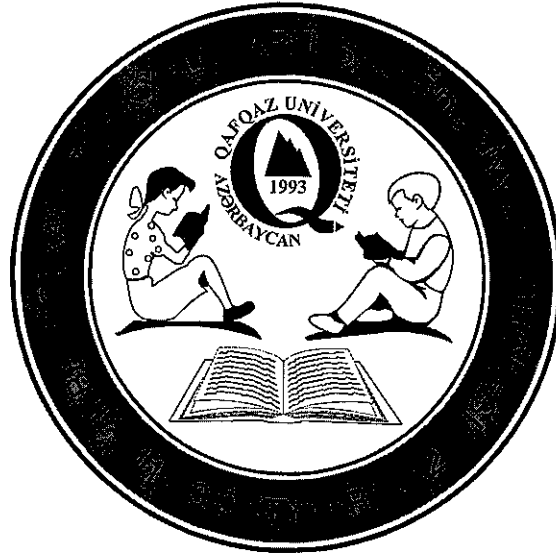
UŞAQ ƏDƏBİYYATINA ELMİ YANAŞMA	1
AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TARİXİ MƏRHƏLƏLƏRİ <i>Qara NAMAZOV</i>	2
UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA İDEOFONLARDAN İSTİFADƏ -REPREZENTASIYANI GÜCLƏNDİRƏN AMİL KİMİ (problemin psixolinqvistik müstəvidə təhlilinə dair) <i>Aytan HACIYEVA</i>	4
UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA SƏY GÖSTƏRMƏK VƏ ÇALIŞQANLIĞIN ƏKSİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR (XX əsrin əvvəllərində Türkiyə-Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı nümunələri əsasında) <i>Əjdər AĞAYEV, İbrahim KURT</i>	11
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XXI ВЕКА <i>Эллада Иса кызы ГЕРАЙЗАДЕ</i>	14
ÇOCUK VE ÇOCUK EDEBİYATININ TEMEL KAVRAMLARI VE İÇERİK YAKLAŞIMLARI <i>Gıyasettin AYTAŞ</i>	18
TARİXİLİK VƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TİPOLOGİYASI <i>Gülşən ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ</i>	26
UŞAQ FOLKLORU – BEŞİKDƏN BAŞLAYAN ƏDƏBİYYAT <i>Xuraman KƏRİMOVA</i>	33
ÇOCUK KİTAPLARININ EĞİTSEL ÖZELLİKLERİ VE ÇOCUĞUN EĞİTİMİNƏ KATKISI <i>Mehmet OKUTAN</i>	36
ŞEYH GƏLİB'İN ŞİİR DÜNYASINDA ÇOCUK <i>M. Muhsin KALKIŞIM</i>	41
ÇOCUK EDEBİYATI VE TÜRKİYE'DEKİ "MİLLİ EDEBİYAT" HAREKETİ <i>Nâzım Hikmet POLAT</i>	47
BALACALARIN YARADICILIQ İSTEDADINA QAYĞI İLƏ YANAŞAQ <i>Nərminə Mehdiqə qızı ƏLİYEVƏ</i>	56
AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATI: AXTARIŞLAR, PERSPEKTİVLƏR <i>Rafiq YUSİFOĞLU</i>	59
BRİTANIYA UŞAQ ƏDƏBİYYATI VƏ ONUN AZƏRBAYCANDA ÖYRƏNİLMƏSİ <i>Şahin XƏLİLLİ</i>	60
FOLKLOR UŞAQ ŞEİRİNİN QAYNAQLARINDAN BİRİ KİMİ <i>Təyyar SALAMOĞLU</i>	66
AZƏRBAYCANDA UŞAQ ƏDƏBİYYATI NƏŞR EDƏN NƏŞRİYYATLAR VƏ ONLARIN FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ <i>Vüsələ MUSALI</i>	72
AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TƏŞƏKKÜL PROBLEMI VƏ İLKİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏSİNİN ƏSAS KANALLARI <i>Yaqub Məhərrəm oğlu BABAYEV</i>	77

MUTLU, SAĞLIKLI VE BAŞARILI ÇOCUKLAR MASAL İKLİMİNDE BÜYÜRLER <i>Zeki GÜREL</i>	84
UŞAQ ƏDƏBİYYATI YAZIÇI VƏ RƏSSAMLARINA TƏNQİDİ BİR BAXIŞ	93
NİZAMİ MURADOĞLUNUN ƏSƏRLƏRİNDƏ "UŞAQ DÜNYASI" DÜNYA MODELİ KİMİ <i>Ağaverdi XƏLİL</i>	94
MAVİSEL YENER'İN MASAL VE HİKÂYELERİNDE ÇOCUK DÜNYASI <i>Ayvaz MORKOÇ</i>	97
M.Ə. SABİRİN İLLƏRİ MƏLUM OLMAYAN UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN FORMA VƏ MƏZMUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ <i>Bayram GÜNDOĞDU, Səriyyə GÜNDOĞDU</i>	104
ŞİİRLERİNDE MASAL TADI, MASALLARINDA ŞİİR LEZZETİ OLAN BİR MASALCI: BESTAMİ YAZGAN <i>Elif KONAR ÖZKAN, Ümit Yaşar ÖZKAN</i>	108
AZƏRBAYCAN UŞAQ POEZİYASININ BANİSİ – XANIMANA ƏLİBƏYLİ (1920-20 MART, 2007-07 MAY) <i>Gülər ABDULLABƏYLİ</i>	113
UŞAQ DÜNYASININ SEHRLİ NƏĞMƏKARI <i>Günel ALMAZ</i>	114
HÜSEYN CAVİDİN MÜƏLLİMLİK FƏALİYYƏTİ VƏ UŞAQLAR ÜÇÜN YAZDIĞI ŞEİRLƏRİ <i>İlahə İBRAHİMOVA</i>	117
ABDULLA ŞAIQIN UŞAQ ŞEİRLƏRİNDE MƏNƏVİ-ƏXLAQİ DƏYƏRLƏRİN TƏBLİĞİ <i>Məmmədəli BABAŞLI</i>	120
YUSİF VƏZİR ÇƏMƏNZƏMİNİNİN ƏDƏBİ FƏALİYYƏTİNDƏ AİLƏ-UŞAQ MÜNƏSİBƏTLƏRİ <i>Minaxanım TƏKLƏLİ</i>	125
İLYAS EFENDİYEV'İN ÇOCUK HİKÂYELƏRİ VE TOPLUMSAL DEĞERLER <i>Doç. Dr. Sedat ADİGÜZEL</i>	129
ZAHİD XƏLİLİN UŞAQ DÜNYASI <i>Səməngül Hüsü qızı QAFAROVA</i>	132
ŞEYHİ'NİN "HAR-NÂMESİ"NE ÇOCUK EDEBİYATI AÇISINDAN BİR BAKIŞ <i>Setter DURMAZ</i>	137
ƏDƏBİYYAT VƏ TƏRBİYƏ <i>Tural MİRZƏLİYEV</i>	144
GÖKHAN AKÇİÇEK'İN ŞİİRLERİNDE BİR İYİLİK ALANI OLARAK DOĞA <i>Volkan ODABAŞ</i>	149
DİNİ DUYARLIĞIN ÇOCUK EDEBİYATINA YANSIMASI: HASAN DEMİR ÖRNEĞİ <i>Yasin Mahmut YAKAR</i>	155
СПЕЦИФИКА ИДЕОСТИЛЯ И ПРОБЛЕМАТИКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ БАЛКАРСКОГО ДЕТСКОГО ПОЭТА МУРАДИНА ОЛЬМЕЗОВА <i>Зауризат ДЖАНХОТОВА</i>	160

UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA TÜRK XALQLARININ ORTAQ DƏYƏRLƏRİ	167
MAKEDONYA TÜRKLERİNDE ÇOCUK EDEBİYATI ÜZERİNE BİR İNCELEME <i>Fatima HOCİN</i>	168
KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI YAZARI ŞAKEN KUMİSBAYULI'NIN ESERLERİNDEKİ ÖĞRETİCİ UNSURLAR <i>Lazzat URAKOVA</i>	173
KIRGIZ EDEBİYATININ USTA KALEMLERİNDEN AALI TOKOMBAYEV'İN HAYATI, SANATÇI KİŞİLİĞİ VE KIRGIZ ÇOCUK EDEBİYATINA KATKILARI <i>Mustafa OCAKBEĞİ</i>	176
MAKEDONYA TÜRK ÇOCUK EDEBİYATINDA BİR DÜNYA KLASİĞİ NECATİ ZEKERİYA (11.11.1928 – 10. 6. 1988) <i>Nazlı Rânâ GÜREL</i>	183
UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA TÜRK XALQLARININ ORTAQ DƏYƏRLƏRİ VƏ "DƏDƏ QORQUD" DASTANLARININ SOSİAL TƏRBİYƏ ÜSULLARI <i>Nizami ADIŞİRİNOV</i>	196
TÜRKMEN-TÜRK ATASÖZLERİNDE ÇAGA/ÇOCUK MOTİFİNİN İŞLENİŞİ <i>Ramazan ÇAKIR</i>	202
GÜRCÜSTANDA AZƏRBAYCAN DİLLİ UŞAQ MƏTBUATI VƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATI <i>Razim MƏMMƏDOV</i>	210
UŞAQ ƏDƏBİYYATI ƏSƏRLƏRİNİN TƏHLİLİ	217
ANLATICININ VE DİNLEYİCİNİN ORTAK METNİ: AĞAÇKAKANLAR MASALI <i>Mehmet NARLI</i>	218
UŞAQ OYUN VƏ TAMAŞALARININ UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA TƏZAHÜRÜ PROBLEMİ <i>Məleykə MƏMMƏDOVA</i>	227
UŞAQ ƏDƏBİYYATI ƏSƏRLƏRİNİN TƏHLİLİ <i>Mətanət FƏRZƏLİYEVƏ</i>	231
AZƏRBAYCAN KLASSİK UŞAQ ƏDƏBİYYATI NÜMUNƏSİ "KİTABÜN-NƏSAYEH" <i>Möhsün NAĞISOYLU</i>	236
"ANAMIN NAĞİLLARI" NDA KAYBOLMAYA YÜZ TUTAN MİLLİ-MANEVİ DEĞERLER <i>Parvana BAYRAM</i>	243
UŞAQ NAĞİLLARININ REPERTUARA GÖRƏ TƏSNİF VƏ JANR ÖZÜNƏMƏXSUSLUQLARI <i>Ramil ALİYEV</i>	249
MÜASİR UŞAQ HEKAYƏLƏRİ: MÖVZU VƏ MƏZMUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ <i>Rövşən MƏMMƏDOV</i>	254
HİKAYAT-I MÜNTAHABE'DE ÇOCUK EĞİTİMİ <i>Salih OKUMUŞ, Yavuz Selim UĞURLU</i>	261
NÂBİ'NİN HAYRİYYE'Sİ İLE SÜMBÜLZÂDE VEHBİ'NİN LUTFİYYESİ'NİN ŞEKİL VE İÇERİK BAKIMINDAN MUKAYYESİ <i>Salih SAVAŞ</i>	269

ANARIN HEKAYƏLƏRİNİN TƏHKİYƏ ÜSLUBU VƏ MÜASİRLİK (Xalq yazıçısı Anarın iki hekayəsi əsasında)	
<i>Zakirə ƏLİYEVƏ</i>	274
AZƏRBAYCAN UŞAQ DRAMATURGİYASI NÜMUNƏLƏRİNİN SƏHNƏ TƏCƏSSÜMÜ	
<i>Zəminə AXUNDOVA</i>	278
UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN TƏHLİLİ	285
ELEKBER SALAHZADE'NİN ÇOCUK ŞİİRLERİ	
<i>Ali Şamil Hüseyn oğlu, Ganimet SEFEROV</i>	286
UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN QAVRANILMASI VƏ TƏHLİLİ PROBLEMLƏRİ	
<i>Bilal HƏSƏNLİ</i>	290
MÜASİR TÜRK UŞAQ ŞEİRİNİN JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ	
<i>Cəmil MƏMMƏDOV</i>	297
TOFIQ FİKRƏTİN UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN MÖVZU DAİRƏSİ	
<i>Elman QULİYEV</i>	302
TƏNZİMAT ƏDƏBİYYATI ƏNƏNƏLƏRİ VƏ MODERN TÜRK UŞAQ ŞEİRİNİN MÖVZU DAİRƏSİ	
<i>Günəl YUNUSOVA</i>	307
TÜRK ÇOCUK ŞİİRİNDE ÖNEMLİ GÜNLER, HAFTALAR VE ŞİİRLƏ ÖĞRETİM	
<i>İbrahim KİBRİS</i>	314
UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN TƏHLİLİ PRİNSİPLƏRİ	
<i>Pirətli ƏLİYEV</i>	323
HALK BİLİMİ VE ÇOCUK ŞİİRİ	
<i>Rəhmatulla BARAKAYEV</i>	331
ÇOCUK ŞİİRİ Mİ DİDAKTİK MANZUME Mİ?	
<i>Tacəttin ŞİMŞEK</i>	336
UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA SOSIAL HƏYATIN TƏZAHÜRLƏRİ	347
AİLƏDAXİLİ MÜNASİBƏTLƏRİN UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN İNKİŞAFINA TƏSİRİ	
<i>Hüseyn XƏLİLOV</i>	348
AZƏRBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA KAHRAMANLIK MOTİFİ: KAYNAKLARI VE ÖZELLİKLERİ	
<i>Mehmet TURMUŞ</i>	352
ÇOCUK EDEBİYATINDA İNSANİ BİR DEĞER OLARAK HAYVAN SEVGİSİNİN İŞLENMESİ ZARURETİ	
<i>Nazan BEKİROĞLU</i>	357
"QURANİ-KƏRİM"DƏ UŞAQ TƏRBİYESİ VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR	
<i>Nazilə ABDULLAZADƏ</i>	359
1918-1920-Cİ İLLƏRDƏ AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA MİLLİ İSTİQLAL MÖVZUSU	
<i>Nigar İSMAYİLOVA</i>	364
ÇOCUK EDEBİYATI NEDEN GEREKLİDİR	
<i>Nurdan DAMLA</i>	370
KURAN HAKİKATLERİNİN EDEBİYAT YOLUYLA ÇOCUKLARA AKTARIMI	
<i>Zarife CANAN</i>	377

UŞAQLAR ÜÇÜN HAZIRLANMIŞ SƏSLİ, GÖRÜNTÜLÜ VƏ DÖVRI NƏŞRLƏR	383
ÇOCUK EDEBİYATINDA VE ÇOCUKLARIN GELİŞİMİNDE GÖRSEL İLETİŞİMİN ROLÜ <i>Arzu MEMMEDOVA</i>	384
ÇOCUK EDEBİYATININ BİR UZANTISI OLARAK OSMANLI DÖNEMİ OKUL DERGİLERİ NUMUNE-I TERAKKI VE DEBİSTAN-I HİRED <i>Cüneyd OKAY</i>	386
"DƏBİSTAN" VƏ "RƏHBƏR" UŞAQ DƏRGİLƏRİNDƏ MƏNƏVİ-ƏXLAQİ MÖVZULAR <i>Mehmet RIHTIM, Fəridə ƏLİYEVƏ</i>	389
ZAMAN-ARKADAŞIM ÇOCUK DƏRGİSİ <i>Mehmet ÖZER</i>	396
AZƏRBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA MEKTEB DƏRGİSİNİN YERİ <i>Sait ŞİMŞEK</i>	403
MAKEDONYA'DAN UZANAN ÇOCUK VE GENÇLİK ELİ: SEVİNÇ DƏRGİSİ (Şəkil, Muhteva və Yazar Kadrosu Açıısından İnceleme-1991-2003) <i>Salih OKUMUŞ, Duygu GÜNER</i>	407
ÇOCUKLARA YÖNELİK ÇIKARILAN BİR DƏRGİ: MAVİ KIRLANGIÇ (Şəkil, Muhteva və Yazar Kadrosu Açıısından İnceleme) <i>Salih OKUMUŞ, Zabir YÖN</i>	415
UŞAQ ƏDƏBİYYATI VƏ "TUMURCUQ" QƏZETİ <i>Səməd MƏLİKZADƏ</i>	423
"MƏZƏLİ" JURNALINDA "UŞAQ" MÖVZUSUNUN TƏCƏSSÜMÜ <i>Seyran QAYIBOV, Tünzalə ƏLİYEVƏ</i>	427
"MEKTEB" MECMUASINDAKİ (1911-1925) HİKÂYELERDE SOSYAL HAYATIN YANSIMALARI <i>Ümit PEKTAŞ</i>	434
TÜRK ÇOCUK EDEBİYATI'NA KATKISI AÇISINDAN YAVRUTÜRK DƏRGİSİ <i>Yeliz OKAY</i>	440
KONGRE SONUÇ BİLDİRİSİ	445
KONFRANS HAQQINDA XƏBƏR VƏ TƏƏSSÜRATLAR	447

II BEYNƏLXALQ TÜRK XALQLARI UŞAQ ƏDƏBİYYATI KONQRESİ

UŞAQ ƏDƏBİYYATINA
ELMİ YANAŞMA

yeni, müasir terminlərin üstünlük təşkil etməsi diqqəti cəlb edir. R.Yusifovun qeyd etdiyi kimi, "E.Mahmudov öz hekayələri ilə oxucunu dərhal ələ ala bilir, onu düşündürür" (Əliyev, 2006, 139).

Ümumiyyətlə, 1970-80-ci illərin uşaq hekayələri istər milli, istərsə də bəşəri mövzuları ilə mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Bu hekayələrdə sadalanan mövzularla yanaşı, həmçinin uşaqlar üçün böyük marağa səbəb olacaq təbiət, sülh mövzuları da geniş yer almışdır. "Meşə bütün fəsillərdə gözəldir", "Bahar nəğməsi" (Ə.Əhmədova), "Püstə ağası" (M.İbrahimbəyov), "Ana quşun yuxusu" (N.Süleymanov), "Mənim günəşim" (F.Tarverdiyev), "Bayram əmi" (A.Man-surzadə), "Meşədə stansiya", "Yağış ətri" (T.Mahmud), "Dovşanlar özlərinə necə ad qazandı-lar", "Gürşad yağış", "Bənövşə" (Ə.Səmədli) və başqa hekayələr bu qəbildəndir. Bu hekayələr təbiət gözəlliklərini uşaqlara sevdirmək, ağaclar, quşlar, heyvanlar haqqında poetik bir dillə danışmaq həm kiçik yaşlı oxucuların dünyagörüşlərinin genişlənməsi, həm də onların estetik zövqlərinin inkişafı baxımından misilsiz örnəklərdir.

Bu və ya digər hekayələr, sözün geniş mənasında 1970-80-ci illərin ədəbi örnəkləri olmaqla yanaşı, mövzusu real həyatdan ustalıqla əxz olunmuş tipik hadisə və tipik insan taleləri fonunda ictimai həyatın müxtəlif tərəfləri satirik, lirik-psixoloji tərzdə təcəssüm etdirilir və xalq məişətinin geniş mənzərəsi verilirdi. Parodik, dramatik, lirik-psixoloji, daha tez-tez isə fəlsəfi ünsürlərlə zəngin olan bu əsərlər artıq uşaq nəsrinin yeni kamil yazarlarının yetişdiyini təsdiq edirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan M. Durnalar lələk salır. – Bakı: Gənclik, 1982
2. Əhmədov C. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında ideya və sənətkarlıq məsələləri. – "Azərbaycan" jurnalı №2, 1960
3. Əhmədov C. Uşaq ədəbiyyatında ideya və sənətkarlıq məsələləri. – "Azərbaycan" jurnalı №2, 1962
4. Əliyev R.(Yusifovlu). Dəniz səviyyəsi. – Bakı: Şirvanəşr, 2005
5. Əliyev R.Yusifovlu Uşaq ədəbiyyatı. – Bakı: Şirvanəşr, 2006. – səh. 139
6. Əsgərli F. Uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı. – Bakı, 2009
7. Həsənlı B. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. – Bakı: "Müəllim", 2008
8. Qarayev Y. Meyar – şəxsiyyətdir. – Bakı: «Yazıçı», 1988
9. Mahmud T. Gecə qapı döyülür. – Bakı: Gənclik, 1988
10. Mir Cəlal, Xəlilov P. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. – Bakı:Maarif, 1972
11. Motyaşov İ. Son söz yerinə (Z.Xəlilin kitabına yazılmış məqalə). – Bakı: "Gənclik", 1986.

HİKÂYAT-I MÜNTAHABE'DE ÇOCUK EĞİTİMİ

Yrd.Doç.Dr. Salih OKUMUŞ

*Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
salihokumus@gmail.com*

Yavuz Selim UĞURLU

*Ordu Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi.
ysu52@mynet.com*

ÖZET

Manastırlı Mehmet Rıfat, I. Meşrutiyet yıllarında yaşamış önemli tiyatro yazarlarından. Çocuk eğitimi maksadıyla yazdığı eser, iki kısımdan oluşur. Eserin ilk kısmında yirmi, ikinci kısımda ise sekiz hikâye bulunur.

Eser, alegorik öğeler içerir. Eserin hedef kitlesi ilköğrenim seviyesindeki çocuklardır. Dili, içinde bulunduğu döneme göre oldukça sadedir. Eser, çocuk eğitiminde son derece önemli olan davranış eğitimi, karakter gelişimi, okuma yazmanın önemi, kültürlü ve ahlaklı olma gibi konularda ilkokul çağındaki çocuklara rehberlik etmeyi amaçlar. Bu çalışmada amacımız, Hikâyat-ı Müntahabe'de çocuk eğitimi üzerinde durmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, hikâye, çocuk eğitimi, Hikâyat-ı Müntahabe, Manastırlı Mehmet Rifat.

ABSTRACT

Manastırlı Mehmet Rifat, who had lived in the Meşrutiyet I. is from the important theatre writers. The work, he had written in aim of children's education, consists of two parts. There are twenty stories in the first part of the work, and eight stories in the second one. It contains allegorical elements. The target audience of work is the children in primary school level. The language of the work is quite clear for its period that it had taken place. The work aims to guide to the children in primary school period about the subjects like behaviour education, character development, the importance of reading and writing, being cultural and moral that are so important for children education. Our aim in this work is to emphasize the children education on Hikayat-ı Müntahabe

Key Words: Children's Literature, story, children's education, Hikâyat-ı Müntahabe, Manastırlı Mehmet Rifat.

1. Giriş:

Çocuk eğitiminin tarihi insanlık kadar eskidir. Çocukların eğitim meselesi, eğitim psikolojisinin bir dalı olmasıyla birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da çocuk eğitimindeki arayışlar "Çocuk Edebiyatı"nın ortaya çıkmasına vesile olur.¹

Çocuk edebiyatının Türkiye'deki gelişimi, dünyadaki çocuk edebiyatının gelişimiyle paralellik gösterir. Türk çocuk edebiyatının başlangıcı olarak Tanzimat dönemi gösterilebilir. Tanzimat'a kadar edebiyatımızın bir kolu olarak devam eden çocuk edebiyatına sözlü edebiyat hâkimdir. Sadece çocuklar için oluşturulmuş eserlerden 19.yüzyıl ortalarına kadar söz etmek mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında masal, masala benzer halk hikâyeleri, tekerleme, bilmece, Nasrettin Hoca fıkraları, Karagöz, Meddah ve ortaoyunu gibi türler çocukların bu alandaki gereksinimlerini karşılıyordu.²

Türk Edebiyatında çocuk edebiyatı konusunda çalışmalar Tanzimat Döneminde, Batılı yazarlardan yapılan çevirilerle başlar. Bu dönemde Şinasi, Rezaizâde Mahmud Ekrem ve Ahmed Midhat Efendi'nin yaptıkları çeviriler, çocuk edebiyatının temelini oluşturan önemli çalışmalar arasında anılabilir. Manastırlı Mehmed Rifat'ın Hikâyat-ı Müntahabe başlığı altında derlediği ve 1873-1898 yılları arasında 15 defa basılan eserini de buna ilave edebiliriz.

Manastırlı Mehmet Rifat, I. Meşrutiyet yıllarında yaşamış gazete yazıları ve tiyatro eserleri ile tanınan önemli bir yazardır. Manastır'da doğar. Babası Reşit Bey'dir. Harbiye'yi bitirdikten sonra uzun süre subay olarak çalışır. Osmanlı-Rus Savaşı'na da katılan Rifat, Abdülaziz'in tahttan indirilmesine karıştığı gerekçesiyle II. Abdülhamid tarafından Halep'e sürülür. Burada vefat eder.³

Hikâyat-ı Müntahabe, Manastırlı Mehmet Rifat'ın çocuk eğitimi amacıyla yazdığı hikâyeler kitabıdır. Eser iki kısımdan oluşur. İçinde toplam 28 hikâye vardır.

Arap harfleriyle basılan eserin tamamı düzyazı şeklinde kaleme alınmıştır. 72 sahifedir. Eserde manzum herhangi bir parçaya rastlanmaz. Kitabın ön ve arka kapağında herhangi bir resim yoktur. Ön kapakta bulunan dikdörtgen şekilli süslemeli çerçeve, sayfa ve bölüm başlarını belirten küçük süslemeler hariç eserde herhangi bir süsleme ögesine rastlanmaz. Arka kapakta herhangi bir yazı ve resme rastlanılmaz. Sayfa numaraları eserin üst orta kısmına yerleştirilmiştir.

Hikâyat-ı Müntahabe iki kısma ayrılmıştır. Eserin ilk bölümü hayvanatla ilgili 20 hikâye içerir. İkinci kısmında ise nebatatla ilgili 8 hikâye vardır. İçerisinde toplam 28 hikâye ihtiva eden eserde hikâyelerin her biri belli bölümlemelerle aktarılmıştır. Yazar, hikâyelerin her biri-

¹ Kıbrıs, İbrahim, Uygulamalı Çocuk Edebiyatı, Eylül Yayınevi, Ankara 2000, s.1.

² Toz, Hıfzı, Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı-Çocuk Edebiyatı Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s.237.

³ <http://www.edebiyatfakultesi.com/manastirli-rifat>

ni üç aşama halinde okuyucuya sunar. Birinci aşamada eserdeki tipler tanıtılır, ardından olay aktarılır, son bölümde ise olaydan çıkarılabilecek ana fikir (ders/hisse) ortaya konur.

Eser, "Müellifin Ricası" adlı bir yazıyla başlar. Bu yazının ardından çocukların okuma yazma alışkanlığını arttırmaya yönelik bir hikâye yer alır. Bu hikâyenin ardından eserin birinci kısmına geçilir.

Eserin hayvanatla ilgili hikâyelerinin bulunduğu birinci kısmında sırasıyla; "Tilki ile Şahin", "Bülbül ile Atmaca", "Tilki ile Keçi", "Horoz ile Keklik", "Çakal", "Karga ile Müdahin Tilki", "Maymun ile Diken", "Kör Hatun", "Köpek, Koyun Ağılı, Kurt", "Çakal, Horoz, Köpek", "Tilki, Maymun", "Arslan, Tilki, Kurt", "Tavus Kuşu, Hint Tavuğu", "Kedi", "Sinek, Bal", "Eşek, Debbâğ", "Tarla Kuşu", "Tavşan, Kurbağa", "Fare, Kedi", "Güvercin, Saksagan" hikâyeleri bulunmaktadır.

Eserin hayvanatla ilgili hikâyelerin bulunduğu ikinci kısmında ise, sırasıyla; "Tut ile İpek", "Mide Nevazi ile Paldır", "Zeytin ile Zeytinyağı", "Sadberk Gül ile Yâbânî Gül", "Kavak ile Kabak", "Buğday ile Kiraz", "Keten ile Pamuk", "Çay ile Meşe" hikâyeleri yer alır. Ayrıca eser, çocuklara okumayı ve güzel ahlak sahibi olmayı öğütleyen "hâtîme" kısmı ile son bulur.

Yazarın hedef kitlesi ilköğrenim seviyesi öğrencileri olması sebebiyle eserin dili döneme göre oldukça sadedir. Eserde günlük konuşma diline ait sözcükler çoğunluktadır. Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı çok azdır. Eserde, öncelikle hikâyenin içinde geçen tipler tanıtılmış ardından hikâye aktarılmış ve en sonunda da hikâyeden çıkarılabilecek çeşitli derslere yer verilmiştir. Yazar, hikâyelerin bazılarının sonunda bir atasözüyle hikâyeden çıkarılabilecek ana fikri desteklemeye çalışmıştır. Eserin, bahsedilen özellikleri sebebiyle eğitim-öğretim hayatına yeni başlayan 6-8 yaş grubunun eğitimi açısından uygun olduğu söylenebilir.

Bu eserde yazar, çocuklara okuma alışkanlığı aşılamanın yanında; birtakım bilgiler, iyi alışkanlıklar ve ahlaksal değerler kazandırmayı amaçlar. Eserde çocuklara kazandırılmak istenen başlıca iyi alışkanlıklar ve ahlaki değerler şunlardır: Arkadaş seçiminin önemi, kötülüğe kötülükle karşılık verilmemesi, az ve öz konuşmanın önemi, bilgili ve kültürlü olmanın kişilere itibar kazandıracağı, son pişmanlığın fayda vermeyeceği, kötülük yapanın kötülük bulacağı, iyice araştırmadan birini suçlamamak gerektiği, bugünün işini yarına bırakmamak gerektiği, dikkatli davranmanın önemi, karşımızdaki kişilerin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmanın gerekli olduğu, her insanın en az bir tane hünerinin olması gerektiği, kanaatkar olmanın gerekliliği, büyük sözü dinlemenin gerekliliği, hırsızlığın ne derece kötü bir şey olduğu vb.dir.

Yazarın hedef kitlesi ilköğrenim seviyesindeki öğrencilerdir. Bu sebeple dili dönemine göre oldukça sadedir. Zaman zaman atasözleri ve deyimleri de kullanarak anlatımı daha etkili bir hale getirmeye çalışır. Yazarın amacı çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmak ve bunun sürekliliğini sağlamaktır. Ayrıca güzel ahlak sahibi olmanın önemli bir erdem olduğunu hatırlatmaya çalışır.

2. Hikâyat-ı Müntahabe'de Çocuk Eğitimi:

Eğitim, kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür. Bir başka deyişle bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. Batı dillerinde education/educazione olarak adlandırılır. Latince "educare" fiilinden gelen education, inşa etmek, ayağa kaldırmak, dikmek manasındadır.

Eğitim, genellikle resmi, yani kurumsal alanda da kullanıldığından öğretim, öğrenim gibi kavramlarla da sıkça karıştırılmaktadır. Bu manada eğitim, önceden saptanmış esaslara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizesidir.⁴

Hikâyat-ı Müntahabe; "Çocuk Eğitimi" açısından son derece önemli olan davranış eğitimi, okuma yazma, kültürlü olma, karakter gelişimi, ahlaklı olma gibi konularda ilköğretim çağı-

⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/E%C4%9Fitim>

daki çocuklara rehberlik etməyə çalışır. Bu dönem çocukların yukarıda sayılan özellikleri edinmeleri açısından en kritik dönemdir. Manastırlı Mehmet Rıfat'a göre bu dönemde çocuklara iyi özellikler kazandırıldığı takdirde çocuklar ileride bir birey olduklarında bu özellikleriyle toplumda ön plana çıkıp hayatta başarılı ve mutlu olacaklardır.

Hikâyelerin ortak noktası "*Çocuk Eğitimi*" dir. Hikâyat-ı Müntahabe'nin başında bulunan "*Mekâtib-i Sıbyâniye'ye Mahsustur.*"⁵ açıklamasından da anlaşılacağı üzere bu eser, öğrenim hayatına yeni başlamış çocukların eğitimi için kaleme alınmıştır. Bunun için eserin dili oldukça sade, ifâde tarzı oldukça açıktır.⁶

Şimdi çocuk eğitimi açısından Hikâyat-ı Müntahabe'yi incelemeye çalışalım:

a. Davranış Eğitimi:

Eğitim, kısaca davranış değiştirme sürecidir. Ancak buradaki esas nokta davranışların istedik yönde değiştirilmesidir. Aile, çevre, okul ve diğer materyaller işte bu noktada devreye girmektedir. Bu anlamda Hikâyat-ı Müntahabe'de davranış eğitiminin kapsamı içerisinde değerlendirilebilecek çeşitli davranışlar ele alınmıştır. Bu davranışlar içerisinde; arkadaş seçiminin önemi, kötülüğe kötülükle karşılık verilmemesi, az ve öz konuşmanın önemi, son pişmanlığın fayda vermeyeceği, kötülük yapanın kötülük bulacağı, iyice araştırmadan birini suçlamak gerektiği, karşımızdaki kişilerin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmanın gerekli olduğu, kanaatkar olmanın gerekliliği, büyük sözü dinlemenin gerekliliği, hırsızlığın ne derece kötü bir şey olduğu gibi bazı önemli hususlar yer almaktadır.

Hikâyat-ı Müntahabe'de de davranış eğitimine değinen ve bu amaca hizmet eden hikâyeler vardır. Bu hikâyeler atasözleriyle desteklenmeye çalışılmıştır. Hikâyat-ı Müntahabe'de Davranış Eğitimi konusunun ön planda olduğu hikâyeler şunlardır: "*Tilki ile Şahin Hikâyesi*", "*Karga ile Müdâhin Tilki Hikâyesi*", "*Horoz İle Keklik Hikâyesi*", "*Maymun İle Diken Hikâyesi*", "*Köpek*", "*Koyun Ağılı*", "*Kurt Hikâyesi*", "*Kavak İle Kabak Hikâyesi*".

"*Tilki İle Şahin*" adlı hikâyede yazar, arkadaş seçiminin önemine değinmiştir. Tilki ile Şahin birbirlerini yeni tanıyan iki arkadaştır. Zamanla birbirlerine karşı daha özensiz ve hatalı davranışları yüzünden arkadaşlıkları son bulur. Yazar, bu hikâyede çocuklara arkadaş seçiminde dikkatli olmak gerektiğini, iyi ölçüp biçip ardından uygunsuz arkadaşlık kurulması gerektiğini öğütler.

"*Karga İle Müdâhin Tilki*" hikâyesinde ise yazar, yalandan yere bizleri övenlere inanıp onların oyunlarına kanmamamız gerektiğini öğütler. Bu hikâyede Müdâhin Tilki yalandan yere yaptığı övgülerle Karga'yı kandırıp ağzındaki peyniri alır. Yazar, Müdâhin Tilki gibi insanları yalandan yere överek onların sırtından geçinen insanlara karşı çocukların dikkatli olmaları gerektiğini öğütler.

"*Horoz İle Keklik*" hikâyesinde ise yazar, kendisine kötülük yapılmasına rağmen Keklik'in kötülüğe karşılık horozlara iyilik yaptığını ve bunun çok doğru bir hareket olduğunu bildirir. Yazar, bu hikâyeye çocuklara kötülüğe kötülükle değil iyilikle karşılık verilmesi gerektiğini öğütler.

"*Maymun İle Diken*" adlı hikâyesiyle M. Rıfat kötülük yapmama konusunda çocukları uyardırmaya çalışır. Maymunu sadece kötülük yapmak amacıyla bir işe giriştiği için Diken onun eline dikenini batırmıştır. Yoksa Diken bunu yapmazdı, Maymun'un da başına bu olumsuzluk gelmezdi. Yazar, bu hikâyesiyle kötü niyetle bir kötülük amacıyla yapılan işlerin sonunun kötü olacağını çocuklara anlatmaya çalışır.

"*Köpek*", "*Koyun Ağılı*" ve "*Kurt*" hikâyelerinde bugünün işini yarına bırakmamının gerekliliği anlatılır. Kurt, Köpek'i yakalayıp yiyeceği sırada Köpek onu biraz daha kilo alayım,

⁵ Manastırlı, M.Rıfat, "Hikâyat-ı Müntahabe", İstanbul, Matbaa-i Amire, 1303, Ön Kapak.

⁶ Ahmet Bozdoğan, "Manastırlı Mehmet Rıfat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme." (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s.216

besleneyim o zaman yersin bahanesiyle kandırır. Daha sonra ise bir yolunu bulup kurttan kurtulur. Kurt, bugünün işini yarına bırakmış bunun sonucunda da aç kalmıştır. Yazar, “*Çocuklar da aynen bu hikâyede Kurt’un yaptığı gibi bugünün işini yarına bırakırlarsa kurt gibi pişman olurlar.*” mesajını vermeye çalışır. Sonuç olarak yazar, çocukların ödevlerini zamanında yapıp başarılı olmalarını ve hocalarından azar işitmemelerini bu hikâyeye öğütler.

“*Kavak İle Kabak*” adlı hikâyede insanların belirli bir yere gelseler bile kendilerinden yaşça büyük insanlara karşı saygılı olmaları gerektiği öğütlenir. Büyüklere karşı saygılı olmak güzel davranışlardandır. Bunun farkında olan M. Rıfat, Kabak’ın yaptığı gibi kendinden büyük birine saygısızlık yapıldığı takdirde, Kabak gibi olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalınacağını göstererek çocukları bilinçlendirmeye çalışır.

Sonuç olarak; davranışlar, çocukluk döneminde henüz daha yeni şekillenmeye başlar. Olumlu davranışlar gösterme konusunda bilinçlenmiş çocuklar ilerki yaşamlarında bunun semerelerini toplar. Çocukluk dönemi, davranış eğitiminde kritik bir dönemdir. Bu yaşta olumlu davranışlar, çocuklara aşılana çalışılmalı; olumsuz davranışların tekrarlanmaması konusunda çocuklar uyarılmalıdır. Hikâyat-ı Müntahabe davranış eğitimi açısından önemli bir hizmeti yerine getirir. Eserde, olumlu davranışlar çocuklara aşılana çalışılırken olumsuz davranışların tekrarlanmaması konusunda çocuklar uyarılır ve bilinçlendirilmeye gayret edilir.

b. Karakter Gelişimi:

Eserde karakter gelişimi için yazılmış hikâyeler geniş yer tutar. Çocuklarda karakter gelişiminin en hassas dönemi ilköğrenim çağıdır. Bu gerçeğin farkında olan M. Rıfat Hikâyat-ı Müntahabe ile çocuk eğitimine çok büyük bir katkı sağlar. Karakter gelişiminin önemine değinen yazar, konuyla ilgili olayları hayvanlar ve bitkiler aracılığıyla aktarmaya çalışır.

Hikâyat-ı Müntahabe’de de karakter gelişimine değinen ve bu amaca hizmet eden hikâyeler vardır. Bu hikâyeler şunlardır: “*Tavşan*”, “*Kurbağa Hikâyesi*”, “*Sinek*”, “*Bal Hikâyesi*”, “*Sadberk Gül ile Yabani Gül Hikâyesi*”. Bu hikâyeler atasözleriyle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu amaca hizmet eden hikâyelerin ana fikirleri şu şekilde özetlenebilir:

“*Tavşan, Kurbağa*” adlı hikâyede yazar, insanın içinde bulunduğu duruma şükredip kendisini kendisinden daha iyi seviyedekilerle değil, kendisinden aşağıdakilerle karşılaştırması gerektiğini anlatmaya çalışır. Bu hikâyede, tavşanlar içinde buldukları duruma şükretmeyip kendilerini dünyanın en korkak varlıkları sayar. Kendilerini daha üstünlerle karşılaştırıp umutsuzluğa düşen tavşanlar, canlarına kıymak isterler. Oysa kendilerinden daha korkak kurbağalar vardır. İntihar yanlış bir davranıştır. Çünkü insan kendisini ille de birisiyle karşılaştıracaksa üstünlerle değil, kendi seviyesinin altındakilerle karşılaştırmalı ve durumuna şükretmelidir. Hayatta he zaman tavşan ve kurbağa misali bizden daha kötü durumda olanlar da bulunabilir.

Azla yetinip kanaatkâr olmak iyi bir özelliktir. Bu özelliği kazanmak açısından çocukluk devri en kritik dönemdir. Yazar, “*Sinek, Bal*” adlı hikâyesiyle çocuklara azla yetinmeyi ve kanaatkâr olmayı öğütler. Nasıl ki, sırf baldan daha fazla yemek isteyen sineklerin balın tam ortasına dalıp azla yetinmemesi sonucu başlarına kötü işler gelmişse, günlük hayatta da bizlerin başına sineklerin başına gelen olaylara benzer olaylar gelebilir. Bu hikâyede kanaatkâr olup azla yetinen sinekler kendilerini bütün kötülüklerden korur. Bizler de sinekler gibi kanaatkâr olursak başımıza kötü olaylar gelmez.

Manastırlı M. Rıfat, “*Sadberk Gül ile Yabani Gül*” adlı hikâyenin “hisse” kısmında olumsuz bir karakter özelliği taşıyan “*kibirlik*” konusunu işler. Yazar, kibrin çok fena bir şey olduğunu, dinen de yasaklandığını ve bu yüzden insana yakışanın tevazu sahibi olduğunu anlatmaya çalışır:

“*Kibir pek fena bir şeydir. Sanki insan yalnız kendini beğenip başkalarını hiç yerine koymak demektir. Tevâzu ise kibrin aksidir. İnsan kendisini daima aşağı tutmalıdır. Hatta Sadberk Gül, kibirli olduğu için bülbül gibi bir âşıktan ayrı düşmüş. Yabâni gülse mütevâzi olduğundan bülbülü kendine âşık etmiştir.*”

*Kibir, Allah'ın emriyle de pek fena şey olduğu Kuran'da emrolunmuş ve insanlara kibir etmemek için katıyen tembih olunmuştur. Hatta (Kibirli insanı Allah sevmez.) diye bir âyet vardır. Bunun ispâtı pek kolaydır. Yalnız birisi yahut arkadaşlarınızdan biri kibirli olsa siz de sevmezseniz elhasıl kibir etmek en fena huydur. Onun için her şeyden ziyâde o huydan vazgeçmeye ve hiç alışmamaya çalışmalıdır.*⁷

c. Ahlâkî Değerler:

İlkokul çağı, çocuklarda “ahlak” kavramının henüz yeni yeni şekillenmeye başladığı bir çağdır. Bu dönem ahlak ve onun şekillenmesi açısından pedagoglarca kritik dönem olarak kabul edilir. M. Rıfat bu eseriyle neyin doğru neyin yanlış olduğu yargısına ulaşmada zorluk yaşayan ilkökul çağı çocuklarına hayvan ve bitkileri konuşturarak yardımcı olmaya çalışır. Eserde ahlak ve onunla ilgili kavramların ilkökul çağındaki çocuklara aşılmasıyla ilgili hikâyeler de önemli bir yer tutar. Hikâyat-ı Müntahabe'de de ahlâkî değerlerin gelişimine değinen ve bu amaçla hizmet eden hikâyeler vardır. Bu hikâyeler şunlardır: “Mide Nevâzı ile Paldır Hikâyesi”, “Kedi Hikâyesi”.

Yukarıdaki paragrafta anlatılanlara örnek teşkil edebilecek “Mide Nevâzı ile Paldır” adlı hikâyenin “hikâye” kısmında Manastırlı Mehmet Rıfat, olumsuz bir ahlak özelliği olan “hırsızlık” konusunu işler. M. Rıfat bu hikâyesiyle hırsızlığın çok kötü bir davranış olduğu ve önünde sonunda hırsızların yakalanacağı mesajını vermeye çalışır. Hikâyede hırsızlığı yapan köylünün önünde sonunda yakalandığını çocuklara gösteren yazar, bununla çocukların hırsızlık yapmaları halinde sonlarının bu hikâyedeki köylü gibi olacağını aktarmaya çalışır:

“Köylülerden birisi bahçesine sebze ve ot ekerek hem kendisi yer hem de pazara götürüp satarak ticaret edermiş fakat bu biçârenin tarlasından daima sebze ve ot çalınır. Pek çok defa mide nevâzları köklerinden çıkarılmış. Zavallı herif düşünmüş taşınmış nihayet duaya kalkmış. Köyün muhtarına söylemiş. Muhtar da kurnaz bir şeymiş. “Sen bunu kimseye söyleme. Ben kasabaya gideyim onun bir çaresini bulurum.” demiş. Kasabaya gitmiş, erbabından sormuş birisi: “Mide nevâzı ektiğiniz yere paldır dikin eğer yine olursa demiş belli olur; çünkü o paldır mide nevâza benzer fakat zehirlidir. Eğer yine çalınrsa mutlaka yiye zehirlenir.” Muhtar da köye gelmiş köylüye paldır ektirmiş. Bir müddet sonra filan evde iki kişi zehirlenmiş diye bir gürültü çıkmış derken mide nevâzı kim çaldığı meydana çıkmış.

Bir insan hırsızlığa alıştırsa şu bu derken nihayetinde faka tutulur. O haydut evvelce herifin mide nevâzını çalmaya alışmış sonra paldırı fark etmeyerek çalmış sonra da zehirlenmiş. İşte hırsızlık pek fena bir şeydir. İnsan alışmaya gelmez. Bu hırsızlık hem dünyaca hem ahiretçe fenâdır.”⁸

“Kedi” hikâyesi, kötülüğün insan üzerindeki etkilerinden bahseder. Kötülüğün başlangıçta insana çekici ve tatlı geldiği ancak sonuçlarının çok ağır olduğu anlatılır. Bu hikâyede, Kedi, bir gece yarısı demirci dükkanına gizlice girerek bir eğeyi yalamaya başlar. Eğeyi av zannedip tatlı tatlı yalayan Kedi'nin dili kan içinde kalır. M. Rıfat, bu hikâye ile kötülüğün yapılma esnasında insana tatlı geldiğini ama eninde sonunda cezasını bulacağı anlatılır. “Kedi” hikâyesi, iyilik ve kötülük kavramlarının bilincine daha yeni yeni varmaya çalışan çocuklar için yararlı bir hikâyedir.

d. Okul Eğitimi (Okuma-Yazmanın Önemi ve Kültürlü İnsan Yetiştirmek):

Okuma ve yazma kişiye büyük kolaylıklar sağlar. İnsan daha önce başkalarından bölük pörçük, kulak dolgunluğu ile öğrenmek zorunda kaldığı bilgileri tek başına çeşitli kitapları okuyarak elde edebilir. Yakınına yazmak zorunda kaldığı bir mektup için başkasından yardım istemek zorunda kalmaz. Öğrenmenin en sağlam ve yararlı yolu, kişinin doğrudan doğruya bilgi edinmesidir. Bu da okuyup yazarak gerçekleşir. Bilgiyi, haberi ve toplumu yakından ilgilendiren sorunları kitap, gazete, dergi ve diğer iletişim araçlarından kolayca öğrenebiliriz.⁹

⁷ Manastırlı, M.Rıfat, “Hikâyat-ı Müntahabe”, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1303, s.62-63

⁸ Manastırlı, M.Rıfat, “Hikâyat-ı Müntahabe”, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1303, s.58

⁹ <http://www.bunedir.org/okuma-yazmanin-onemi-nedir>

Okuyup yazmanın en önemli marifeti ise insanın kültürlü olmasını sağlamasıdır. Kültürlü olmak, bir insanı diğer insanlardan ayıran önemli bir özelliktir. Toplumların çoğunda bu ayırımı rahatlıkla görebiliriz.

Hikâyat-ı Müntahabe'de "okuma-yazma ve kültürlü olma" meselesi geniş bir şekilde ele alınır. Okuyup yazan, kendini geliştirip kültürlü olan insanların cahil insanlardan ayrılacağı, çevresi tarafından çok sevilip itibar göreceği, mutlu olacağı bu yüzden çocuklukta çok çalışıp didinip; çok okuyup yazıp kendimizi geliştirmemiz gerektiği ana fikri atasözleriyle desteklenerek aktarılmaya çalışılır.

Hikâyat-ı Müntahabe'de okuma yazma ve kültürlü olmanın önemini aktarmaya çalışan hikâyeler şunlardır: "Çakal Hikâyesi", "Kör Hatun Hikâyesi", "Tilki, Maymun Hikâyesi", "Tavus Kuşu, Hint Tavuğu Hikâyesi", "Güvercin, Saksagan Hikâyesi", "Zeytin ile Zeytinyağı Hikâyesi", "Buğday ile Kiraz Hikâyesi", "Keten ile Pamuk Hikâyesi", "Çay ile Meşe Hikâyesi".

Yazar, okuma-yazmanın önemi ile kültürlü bir insan olmanın erdemini Hikâyat-ı Müntahabe'nin en başına koyduğu "Müellifin Ricası" bölümünde ele alır. M. Rıfat, okuyan kültürlü insanları yemiş veren ağaçlara, okuma yazma bilmeyen, cahil insanları ise, yemişsiz ağaçlara benzetir. Yemişli ağaçlara yemiş verip faydalı oldukları için herkesin hürmet ettiğini bunun tam aksine yemiş vermeyen ve çevresine faydası olmayan ağaçları ise kimsenin sevmediğini hatta köklerinden baltayla kesildiğini aktarır. Yazar, olumlu ve olumsuz iki iki örneği karşılaştırmak suretiyle çocukları bilinçlendirmeye çalışır:

"Çocuklar! ...Bir bahçeye girdiğinizde birçok ağaçlar görürsünüz onların hepsi de bir büyüklükte değildir. Elbette kimi küçük kimi büyüktür. Büyüklerine bayağı ağaç dendiği gibi küçüklerine de (fidan) derler. İşte o ağaçların kimisi yemişli kimisi yemişsizdir. Sanki kimisi yemiş verir kimisi vermez. Yemiş verenlere bahçıvanlar tarafından hizmet olunur, sulanılır, bakılır. Yemiş vermeyenlere bakılmak şöyle dursun azıcık kalabalık etmeye başlayınca kökünden balta gösterilir. Sonra odun yapılır, külhanlarda yakılır nihayet kül olur gider. Bir de ağaçların büyükleri öyle oldu olasıya büyük değildir hepsi de o gördüğünüz fidanlar gibi küçük imişler de büyüyerek ağaç olmuşlardır.

Şimdi oturduğumuz memleketler bahçeye ve büyük insanlar ağaca benzetilirse çocuklar da fidanlara benzer. Çocuklar okuyup yazmakla terbiye olur da büyürlerse yemişli ağaçlar gibi sevgili olup makbul olurlar. Eğer bunun tersine işte bulunurlarsa sanki okumaz yazmaz haylazlıkla vakit geçirip çoban gibi büyürlerse yemişsiz ağaçların budağı belki de kökten kendisi kesildiği gibi onlar da alçak hizmetlerde ötede beride nihayet hamallıkta ve Allah göstermesin en sonra dilencilikte kalırlar. Öyleyse insanlar için her şeyden evvel okuyup yazmak lazım olduğu böyle bir küçük benzetilişten anlaşıldı. Mademki okuyup yazmak insanlar için her şeyden evvel lazımmış ben çocukların canını sıkmayacak surette güzel güzel hikâyeler yazarak okumaya alıştırmak için bu kitabı yazdım. Kendilerine hediye ettim. Yazdığım şeyler tabiki kalfa ağzından çıkar gibi gayet açık olduğundan başka pek çok hisseler vereceğinden baştan aşağıya kadar dikkatli dikkatli hele bundan aşağıda olan hikâyeyi düşününe düşününe okumalarını ricâ ederim."¹⁰

Yazar, eserin sonundaki "Hâtîme" kısmında da yine aynı konuyu ele alır. Çocuklara büyük insan olmak için okuyup yazmayı ve terbiyeli olmayı öğütler:

"Çocuklar! Gerek hayvanatta gerek nebâtâtta söylediğimiz hikâyelerden anlaşıldı ki insan için okuyup yazmak ve güzel güzel terbiye olmaktan başka çare yokmuş. Onun için çalışmanızı ve büyük büyük adamlardan olmanızı rica ederim."¹¹

Bu da gösteriyor ki Manastırlı Mehmet Rıfat, hem eserinin başında hem de sonunda çoğunlukla bu konuya dikkat çekmeye çalışır.

¹⁰ Manastırlı, M.Rıfat, "Hikâyat-ı Müntahabe", İstanbul, Matbaa-i Amire, 1303, s.2

¹¹ Manastırlı, M.Rıfat, "Hikâyat-ı Müntahabe", İstanbul, Matbaa-i Amire, 1303, s.72

Yazar, “*Kör Hatun*” adlı hikâyede de aynı konuya devam eder. Cahilliği körlüğe benzeten yazar, cahilliğin insan hayatına çok büyük engeller koyduğunu ifade eder. Bir körtü kandırmaq ne kadar kolaysa, cahil bir insanı kandırmaq da o kadar kolaydır. Cahillikdən kurtulmanın gerekliliği çocuklara sıkı sıkı öğütlenir. Eğer çocuklar da okuma yazma öğrenmez ve cahil kalırlarsa “*Kör Hatun*” gibi kandırılır ve zarar görürler. Bu sebeple her çocuğun okuma yazma öğrenip kendini geliştirmesi zorunludur.

“*Güvercin, Saksagan*”, “*Buğday ile Kiraz*”, “*Keten ile Pamuk*” adlı hikâyeler okuyup yazma ve kültürlü olma konularında çocuklara öğüt vermeleri yönüyle birbirlerine benzerler. Bilgisiz ve beceriksiz birisinin kendini bilgili ve becerikliymiş gibi göstermesinin kötü olduğu ve foyasının bir gün mutlaka ortaya çıkacağı ironik bir dille anlatılır. Yazar, çok okuyup yazan, kendisini yetiştiren insanların çevresindekilerce çok seveceğini bu yüzden çocukların çok çalışması gerektiğini önemle vurgular. Çocukların bilgili ve kültürlü olmak için çaba göstermeleri gerektiği eğer çaba göstermezlerse çevresindekilerle sevimyeyeceği ve değersiz olacağı bu hikâyeler aracılığıyla anlatılır.

3. Sonuç:

Hikâyat-ı Müntahabe; “Çocuk Eğitimi” açısından önemli meselelerin başında gelen davranış eğitimi, okuma yazma, kültürlü olma, karakter gelişimi, ahlaklı olma konularında ilköğretim çağındaki çocuklara rehberlik etmeye çalışan bir eserdir. Manastırlı Mehmet Rifat’a göre bu dönemde çocuklara iyi özellikler kazandırıldığı takdirde çocuklar ileride bir birey olduklarında bu özellikleriyle toplumda ön plana çıkıp hayatta başarılı ve mutlu olacaklardır.

Esere bir “*öğüt*” havasının hâkim olduğu göze çarpar. Yazar’ın çocuklara verdiği öğütlerin başında; arkadaş seçimine özen göstermek, kötülüğe kötülükle karşılık verilmemek, az ve öz konuşmak, bir işe başlamadan önce çok iyi düşünmek, kötülük yapmamak, iyice araştırmadan birini suçlamamak, karşımızdaki kişilerin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmak, kanaatkâr olmak, büyüklerin sözünü dinlemek gibi önemli dersler vardır.

“*Çocuk Eğitimi*” açısından önemli bir işlevi olan Hikâyat-ı Müntahabe’nin özelliklerini maddeler hâlinde şu şekilde aktarabiliriz:

1. Hikâyat-ı Müntahabe iki kısımdan oluşur. İlk kısımda 20, ikinci kısımda ise 8 hikâye olmak üzere toplam 28 hikâye vardır.

2. Hikâyat-ı Müntahabe, Tanzimat dönemi çocuk edebiyatının önemli örneklerindedir.

3. Hikâyat-ı Müntahabe, dönemine göre gayet sade bir dille yazılmıştır. Eserde günlük konuşma diline ait sözcükler çoğunluktadır. Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı çok azdır.

4. Atasözlerinin sıklıkla kullanıldığı Hikâyat-ı Müntahabe, bu yönüyle diğer çocuk hikâyelerinden ayrılır. Hikâyelerin bazılarının sonunda bir atasözyle hikâyeden çıkarılabilecek ana fikir özlü bir şekilde anlatılır.

5. Hikâyat-ı Müntahabe, alegorik öğeler içerir.

6. Hikâyat-ı Müntahabe’nin isminde “hikâye” kelimesi bulunmasına rağmen eser “fabl” türüne yakındır. İçinde hayvanlar ve bitkiler kişileştirilip konuşturulur. Gerekli mesaj onlar üzerinden verilir.

7. Yazar, eserini çocuk eğitimi amacıyla kaleme alır. Hedef kitlesi ilköğretim seviyesi öğrencileridir.

8. Verdiği öğütlerle ilköğrenim çağındaki çocukların karakter gelişimlerine yardımcı olmaya çalışır. Çocuklara okuma alışkanlığı aşılacak eserin ana hedeflerindedir.

Sonuç olarak, Hikâyat-ı Müntahabe, çocuklara çeşitli insanî ve ahlâkî değerleri hayvanlar ve bitkiler aracılığıyla kazandırmayı amaçlayan Türk çocuk edebiyatının önemli eserlerinden biridir.

KAYNAKÇA

1. Ahmet Bozdoğan, “Manastırlı Mehmet Rifat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme.” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001)

2. Akalın, Şükrü Haluk,... ve başkaları, "Türkçe Sözlük", 10.b., Ankara, 2009.
3. Doğan, Ahmet, "Osmanlı Türkçesi Sözlüğü", Akçağ Yay., 1.b., Ankara, 2011.
4. Kıbrıs, İbrahim, Uygulamalı Çocuk Edebiyatı, Eylül Yayınevi, Ankara, 2000.
5. Manastırlı, M.Rıfat, "Hikâyat-ı Müntahabe", İstanbul, Matbaa-i Amire, 1303, 72s.
6. Özön, Mustafa Nihat, "Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük", İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1997
7. Toz, Hıfzı, Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı-Çocuk Edebiyatı Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011
8. <http://www.edebiyatfakultesi.com/manastirli-rifat>
9. <http://tr.wikipedia.org/wiki/E%C4%9Fitim>
10. <http://www.msxlab.org/forum/soru-cevap/290949-kultur-nedir-kulturel-farkliliklar-hakkinda-bilgi-verir-misiniz.html#ixzz1zVko3KDX>
11. <http://www.bunedir.org/okuma-yazmanin-onemi-nedir>

NÂBÎ'NİN HAYRİYYE'Sİ İLE SÜMBÜLZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYESİ'NİN ŞEKİL VE İÇERİK BAKIMINDAN MUKAYESESİ

Salih SAVAŞ

*Qafqaz Üniversitesi
Bakı / AZERBAJCAN
ssavas@qu.edu.az*

ÖZET

XVII. yüzyıl Eski Türk Edebiyatı şairlerinden Nâbî, hayatının yaklaşık üçte birini geçirdiği Halep yıllarında oğlu Ebü'l-Hayr Mehmed Çelebi için yazdığı "Hayriyye" manzum olarak yazılmış bir nasihatnâmedir. "Feilâtün Feilâtün Feilün" kalıbıyla aruz vezninde kaleme alınan bu eser gerek o dönemde ve gerekse sonraki dönemlerde bu tarzda yazılan eserlere numune olma özelliği göstermektedir.

Nâbî, Hayriyye adını verdiği bu eserini her ne kadar kendi çocuğuna hitaben yazmışsa da aslında tüm çocuklara ve gençlere seslenmekte ve nasihat etmektedir.

Nâbî bu eserinde oğluna öğüt ve ikaz ile birlikte dîmî, ilmî ve ahlâkî bilgiler de vererek babalığının yanında mükemmel bir öğretmen rolünü de üstlenmiştir.

Nâbî aynı zamanda yaşadığı dönemde toplumda gördüğü olumsuzlukları ve problemleri oğluna ikaz şeklinde yazmış ve o dönemin iç yüzünü açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Asıl adı Mehmed olan Sümbülzâde Vehbî'nin hayatına ve edebî kişiliğine baktığımızda Nâbî'nin hayatı ile bazı benzerlikleri görmekteyiz. Her iki şair de gençlik yıllarında memleketlerinden ayrılarak şairler diyarı İstanbul'a gelmişler ve dönemin ileri gelenlerine sundukları kasidelerle rağbet görmüşlerdir. Nâbî'nin vefatından yaklaşık altı yıl sonra Maraş'ta dünyaya gelen Vehbî de çocukluk ve gençlik yıllarında medrese âlimlerden aldığı özel derslerle Arapçayı ve Farsçayı çok iyi öğrenmiştir. O da Nâbî gibi şiirin hikmetli söz söyleme sanatından ibaret olduğunu belirtmiş ve bu tarzda şiir yazmayan dönemin şairlerini eleştirmiştir.

XVIII. yüzyıl Eski Türk Edebiyatı şairlerinden Sümbülzâde Vehbî de Nâbî gibi elli yaşından sonra oğul sahibi olmuş ve oğlu Lutfullah Çelebi için kaleme aldığı "Lutfiyye" adlı eserini Nâbî'nin "Hayriyye"sine nazire olarak manzum tarzda yazmıştır. Her iki eser de aruzun "Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Vehbî de Nâbî gibi nasihatlerini kendi oğluna hitaben söylerken aslında tüm çocuklara seslenmiştir. Oğluna dîmî ve ahlâkî değerler kazandırmayı hedeflediği kitabında toplum içinde nasıl davranması gerektiğini, hadis, fıkıh, tefsir, mantık ve tıp ilmini iyi öğrenmesini; fakat felsefe ve geometri ilminden uzak durmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca falıcılıktan, sihirden ve muskadan şiddetle men ederken musikiyle de uğraşmamasını istemektedir. Vehbî de bu nasihat kitabında yaşadığı dönemde toplumda gördüğü mevcut ahlak dışı ve kanuna aykırı davranışları dile getirmiş ve bozulan düzen hakkında bilgi vermiştir. Her iki eser de edebiyatımız açısından çok değerlidir.

Anahtar kelimeler: Nâbî, Sümbülzâde Vehbî, Hayriyye, Lutfiyye.

THE COMPARISON OF NABİ'S HAYRİYYE AND VEHBİ'S LUTFİYYE WITH RESPECT TO FORM AND CONTENT

SUMMARY

One of the poets of the 17th century, Ancient Turkish Literature-NABI, spent about one third of his life in Halep, wrote for his son Abu'l-Khayr Mehmed Çelebi "Hayriyye", which is written in verse. "Feilâtün Feilâtün Feilu" Aruz meter pattern, this work has the distinction of being the sample, either at that time or in future periods, to those which were written in this style.